Confruntările muncitorilor cu patronatul – succintă privire în timp și spațiu –

Dan POPESCU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu/Universitatea din București
"Lucian Blaga" University of Sibiu/University of Bucharest

Personal e-mail: dan.popescu@ulbsibiu.ro

The Confrontation of Workers with the Patronage – A Glimpse in Time and Space

How has evolved in Romania, in Europe, and, very briefly, in the world, confrontations, from simple to complex, the workers with the employer? Here is the study. Which are the historical roots of the confrontation, which was the evolution towards modern forms in capitalism and the transition today? What is emerging in perspective, especially in the context of globalization of capital markets and the globalization of the labor market? What specific aspects of the phonomenon shows itself to obvious for Romania? These are the questions to which I tried to answer, shortly, but according to the complexity of those issues.

Keywords: rebellion, revolution, strike, employees, employers, negotiations, the issue of social policy.

... Îmi vine greu să uit sau să ignor volumul „Răscoala" al marelui scriitor român Liviu Rebreanu. O atât de dramatică epopee a țărănimii române în debut de secol XX, după ce o țară întreagă sărbătorise cu fast și admirație jubileul regelui Carol I. Țărănimea, talpa țării, partea cea mai mare a populației, era, fusese însă uitată. Ea gemea din greu de foame și trai cumplit sub apăsarea unei duble exploatări: a) a boierilor, stăpânii de drept ai moșiilor, care solicitau arenzi ridicate pentru a face față unui atât de dorit și pizmuit trai luxos; și b) chiar mai dur, exploatarea arendașilor, care jupuiau din greu pe țărani în dorința lor de a deveni ei înșiși stăpâni de moșii: le-ar fi plăcut teribil să devină „boieri"[*)]. Era un sistem de „învoileli agricole" venal, un sistem care ajunsese, în substanța sa rea, la paroxism. Genialul Nicolae Iorga publica în „Neamul românesc" articolul „Dumnezeu să-i ierte", dar nu pe cei ce întâmpinaseră cu gloanțe ucigătoare pe țăranii răsculați. Mai departe, doctorul Ioan Claudian, profesor universitar la medicina din Cluj – mort ulterior în pușcăriile comuniste –, în lucrarea sa „Alimentația poporului român", apărută prin anii 1930, descria situația de atunci a țărănimii ca tragică, subalimentația ei punând sub semnul deteriorării grave fibra vitală a neamului românesc...[1)] Iar lumea petrecea, și, după cum își intitula poetul Alexandru Vlahuță una din tristele sale poezii, „Minciuna stă cu regele la masă". Nu întâmplător, ceva mai înainte, marele George Coșbuc scrisese „Noi vrem pământ", o veritabilă frescă a situației și doleanțelor țărănimii fără pământ și atât de asuprite. Genialul Eminescu abordase și el, și în proză și în versuri, un asemenea tablou trist. Iar, ceva mai târziu, socialistul C. Dobrogeanu-Gherea, va publica, analitica „Neoiobăgia", pe când cărturarul boier Radu Rosetti va tipări veridica „Pentru ce s-au răsculat țăranii". Conservatorul mare moșier Tache Garoflid va face, la rândul său, anamneza agriculturii românești și a structurii proprietății de aici, menționând în cartea sa „Chestia agrară" probleme insidioase, greu de rezolvat.[2)]. Și primind astfel și laude și critici. Aprecieri din partea unor socialiști, iar critici din partea unor membrii ai partidului său. Am putea continua...

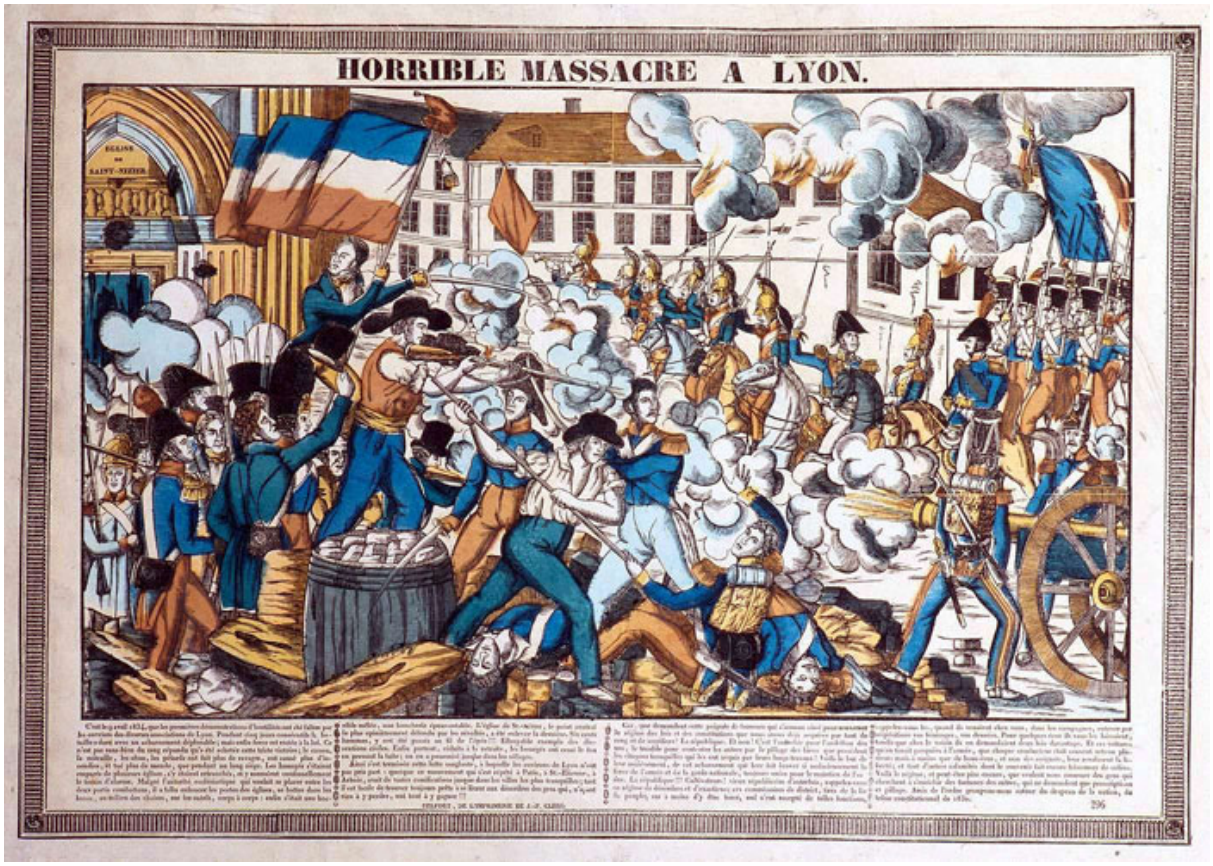
Octav Băncilă – "1907"

... Desigur, sunt secvențe românești, prefațate, în esența lor, de răscoalele de la Bobîlna (1437), a lui Gheorghe Doja (1514) și a lui Horia, Cloșca și Crișan (1784-1785). Pe urmă, „Tudor Vladimirescu", în 1821, o veritabilă revoluție... Erau răni adânci, „vaete", „țipăte", erau strigăte de durere: „Vrem pământ!" „Vrem pământ!". Menționăm, dar, patru cuvinte ce constituiau chintesența, sinteza unor probleme foarte grave ce apăsau, ce grevau din greu nu doar țărănimea, ci întreaga societate românească: „Problema agrară" (în speță, problema socială a agriculturii, problema unei proprietăți făcută, deseori, prin „silă") și „Problema agricolă" (în speță, problemele tehnicii înapoiate, consistent depășite pentru o agricultură națională ce nu putea ține pasul cu timpul european, mult mai avansat decât cel românesc)[3].

Nu ajunsesem încă în România la „regularizările" sociale caracteristice vestului european. Aici, revoltele sociale, economice ale celor săraci și condamnați într-un fel la sărăcie nu așteptaseră pentru a dobândi amploare, o mare amploare socială, cum se scrie într-un recent și interesant studiu (vezi „Dignité ouvrière, l'Histoire, octobre 2014)[4] „apariția mașinii cu abur, efectele revoluțiilor industriale care vor concentra mari mase de muncitori". Ci, aceste revolte, violente, izbucniseră cu o mare, cu o imensă forță încă din antichitate și mai ales în Evul Mediu. De exemplu, rebeliunile salariaților din textile (din manufacturi) din Flandra sau Italia, ce au culminat cu celebra răscoală din Florența, în 1378, atunci când „ciompii", lucrătorii din domeniul prelucrării manuale a lânii, s-au revoltat atât de puternic și „atât de structurat" – am spune astăzi – încât au reușit să ia pentru câteva săptămâni guvernarea, însăși guvernarea puternicei republici. Să ne mai referim, în Anglia la „Răscoala lui Wat Tyler", un cunoscut meșteșugar englez care în mai – iunie 1381 a reunit în jurul său țărani memulțumiți și i-a ridicat la luptă împotriva nobililor și privilegiaților? „Ideologul răscoalei", preotul John Ball cerea, printre altele, confiscarea averilor mânăstirești și împărțirea lor țăranilor, abolirea iobăgiei, comunitatea de avere și „egalitatea deplină". Sau să ne mai referim la ce s-a petrecut în Germania cu „Războiul țărănesc" condus de Thomas Münzer? Să amintim de mișcarea husită din Praga, Cehia, condusă de Jan Hus, inițial magistru și Rector al Universității din Praga (J. Hus urmând să fie excomunicat și ars pe rug în 1410 deoarece cerea organizarea pe bază de obște a vieții social economice)? Să amintim – și o putem face, fără să greșim, chiar dacă nu era, nu este vorba de vestul european – de bogomiliști sau de Stenca Razin, cazac, conducătorul marelui război țărănesc din Rusia, executat după ce a fost înfrânt în 1671? Să reiterăm traiectoriile unor răscoale românești, cele amintite, dar și altele?[5] Totuși, cu greu vom reuși despărțirea în acest cadru a intereselor țărănești de cele ale meșteșugarilor, de regulă mici meșteșugari, decantări importante urmând să se petreacă odată cu dezvoltarea industrială...[6]

Erau, dar, începuturi – să le spunem astfel – ale unor dure „proteste" economice. După cum se subliniază în cunoscuta publicație amintită, în studiile din revistă – de exemplu, profesorul Xavier Vigna în studiul său „Pourquois les ouvrieres

se révoltent" – secolul XIX va conferi revoltelor din Europa de Vest – mai ales – o alură industrială, înspăimântând societățile și puterile care urmăreau să

Revolta mătăsarilor

le pacifice, acestea fiind efectiv îngrozite, fiind îngroziți efectiv cu toții de violența unor lupte de clasă cu, cel mai adesea, alură de războaie civile. Trăim muncind, murim luptând („Vivre en travaillant, mourir en combattant", deviză a mătăsarilor din Lyon, 1830-1833). Se vădea, mai mult ca în alte vremuri în industrializarea aflată la începuturile ei o violență în fața căreia populațiile respective, înainte de a se adapta, au acționat ca atare.[7] Despre ce a fost și este vorba? Ce s-a făcut în acest cadru pentru a conferi „o albie", o mișcare ordonată, controlată, unor solicitări și revendicări ce se vădeau oricum firești și care trebuiau, ar fi trebuit rezolvate, finalizate în mod pașnic, nu cu sânge, nu cu moarte, nu cu distrugeri? Va veni, deci, „o altă vârstă a revoltelor muncitorești și a grevelor", la acestea ne referim în mod deosebit acum, ridicările sociale ale țărănimii ca atare, pe fondul unor reforme importante, ale apariției și dezvoltării a numeroaselor forme, slăbind în Vest din intensitate, rămânând totuși, astfel, reprezentativ estul.

Așadar, o această a doua vârstă va fi, cum spuneam, în Vest, cea a unor „regularizări", prin lege, a revoltelor muncitorești și a grevelor. Procesul are logica, dinamica sa. Asa cum scrie cercetătorul Michel Perrot, greva este cea care se află la originea mișcărilor muncitorești. Nu sindicatele au declanșat grevele, cum se petrec lucrurile actualmente, ci chiar grevele, cel mai adesea, spontane, declanșate din inteligența, voința și acțiunea câtorva muncitori mai îndrăzneți, cu inițiativă, grevele, deci, asemenea greve sunt cele care au antrenat crearea sindicatelor. În Marea Britanie și apoi în Franța, grevele ca atare au fost recunoscute prin lege în 1864, însă în Franța, de exemplu, sindicatele au fost recunoscute, tot prin lege, numai douăzeci de ani mai târziu, respectiv 1884. Desigur că piața, în general, și piața muncii, în special, sunt cele care, prin legile lor, stabilesc costul muncii, în speță scăderea lui, o bună perioadă, în condițiile economiei moderne, ale sporirii productivității. Desigur, prin implicarea noilor tehnologii, astăzi, se diminuează, tot impus de piață, numărul locurilor de muncă. Însă costul unui loc de muncă este mult mai mare comparativ chiar cu 50 de ani în urmă, crearea unui loc de muncă cerând investiții scumpe, rafinate, de calitate...[8] Dar să revenim. Desigur, piața a impus și impune legile ei, însă muncitorii, salariații au fost – și sunt – cei care „le suportă". Iar visul lor de demult a fost, adeseori, „să scape" de patroni, să devină stăpânii mașinilor, producției, ai salariilor. Un vis greu realizabil într-o lume economică în care cei 3 factori clasici de producție în care se includ și neofactorii – în speță, munca, pământul, capitalul – au impus, impun fiecare, o recompensă potrivită, în speță salariul, renta, profitul. Oricum, oprirea mai mult sau mai puțin spontană a muncii a însemnat mai întâi,

esențial, revolta împotriva mizeriei, insuportabilitatea scăderii salariilor, lupta dusă împotriva „muncii fără pâine", pentru supraviețuire. Odată cu organizarea ca atare, cu sau fără sindicate, cuvintele de ordine au devenit și altele: revoluția socială, perspectiva unei noi societăți, ceea ce a însemnat altceva. Se dorea, în economie, spargerea frontierelor dintre cei care ordonă și cei care se supun. Mutație, practic, irealizabilă[9], în societatea modernă, în statul modern, democrația, respectul față de individ, totuși, câteva dimensiuni. Dar să revin. Sunt elemente care, într-un fel sau altul, au culminat cu expresii semnificative în secolul XX, și cărora, revoluția bolșevică din octombrie 1917, din Rusia, le-a dat un semnal important. Un semnal, însă, dovedit, în timp, nedurabil și nesustenabil. Oricum, din ce în ce mai mult solicitările, acțiunilor economice exprese – îndreptate, nemijlocit, împotriva mizeriei, a vieții scumpe, a unui regim de lucru exterminant – au îmbrăcat veșmintele mai largi ale socialului, și, aproape în același timp, pe cele, mult mai complicate, ale politicului...

Să spunem că, în timpul industrial, revolta muncitorească ocupă un loc tot mai important în evoluția economică și socială la nivel național, firește, dar și în general. Această revoltă muncitorească devine, mereu mai pronunțat, principala componentă, principala expresie a rebeliunilor politice și sociale apte „să îngrozească" pe cei „care aveau". Era vorba de o revoltă a muncitorilor săraci, partea covârșitoare a muncitorimii, de o revoltă a disperării dar, deopotrivă, de veritabile revolte politice din ce în ce mai afirmate. Violența lor începe să reprezinte o caracteristică esențială. Publicistul Saint-Marc Girardin, citat de profesorul Xavier Vigna în revista l'Histoire, numărul pe octombrie 2014, scria, astfel, în decembrie 1831, în „Journal des debats", după prima revoltă a mătăsarilor din Lyon (despre care eu am scris cu mai mult timp în urmă): „barbarii care ne amenință societatea nu sunt nici în Caucaz, nici în stepele Tartariei. Ei se află în marginile orașelor noastre manufacturiere". Acești „noi barbari" se vădeau cu atât mai amenințători cu cât erau intim necesari, trăiau și lucrau lângă patronii lor. În paleta expresiilor acestor revolte, însă, se vor produce schimbări în raport cu ritmul modernizărilor continue a activităților, în raport cu ritmul evoluțiilor politice, al modificării strategiilor patronale de a încadra cu mână de lucru firmele, în raport cu ritmul dezvoltării legislației sociale. Totodată, modificări vor fi în raport cu ritmul de schimbare a condițiilor de muncă și viață ale muncitorilor – răzvrătiții, subiecții respectivi –, cu evoluția conștientizării acestora față de misiunea, față de rolul lor însemnat în societate, în producție, dar și social, cultural, etc. În raport cu toate acestea, vor evolua formele lor de organizare și revoltă.

Cum aminteam deja, profesorul Xavier Vigna, referindu-se distinct la revoltele muncitorești, distinge în acest cadru trei etape. O „primă vârstă" are în vedere muncitorii din micile industrii puțin mecanizate. Are în vedere micile ocupații industriale și urbane la „marginea artizanatului". Are în vedere muncitorii diseminați în zonele rurale în proximitatea marilor centre, muncitori care posedă, adesea, mijloacele lor de producție, dar și unele parcele de teren, având contracte, angajamente, aranjamente cu negustorii și fabricanții. În sfârșit, Xavier Vigna are în vedere, într-o măsură chiar mai mare, muncitorii din manufacturi, devenite ulterior uzine textile, cât și siderurgice, concentrând un număr însemnat de oameni într-un spațiu anume, muncitori caracterizați de diviziunea muncii și de o disciplină a producției din ce în ce mai însușită și fermă, toți aceștia amplificându-se ca număr și firme în regiunile industriale cele mai dinamice.[10]

Totuși, sunt subiecții care, în Franța, nu vor avea drept de vot până în 1848 și, după câteva luni din acel an, până în 1870-1871. Să adăugăm că numeroși patroni erau și primarii comunelor în care locuiau muncitorii sau în care se aflau firmele la care lucrau. Să adăugăm și un paradox. Respectiv că Revoluția franceză din 1789, suprimând corporațiile și interzicând coalițiile (chiar grevele, astfel) a instaurat regimul contractelor libere între angajator și angajat, fiind interzise orice formă de protecție sau de organizare colectivă și lăsând ca atare pe muncitori, oarecum „dezarmați" în raport cu cerințele patronilor, practic la mâna patronilor. Iar muncitorii se vor revolta – când se vor revolta – mai întâi distrugând mașinile care le „ocupau" tot mai mult locurile de muncă – problemă care luase deja o amploare deosebită în Anglia aflată pe calea revoluției industriale (vezi foarte interesanta carte a lui Costin Murgescu, „David Ricardo în Anglia revoluției industriale", Edit. Științifică, București, 1972). Și tot ei se vor revolta spontan împotriva unei fiscalități debordante, a unor gesturi împotriva lor ieșite din comun, ca de exemplu stabilirea pe bază de reglementări patronale a unui tarif legal și foarte mic de manoperă, valabil pentru același tip de firme, etc. Vor găsi și alte forme de apărare, în speță, societăți de întrajutorare și ajutor mutual. În astfel de condiții, spre 1840 și mai departe, tot în Franța, se crează o proximitate în creștere între mobilizările, opozițiile muncitorești, mai mult sau mai puțin legale, și societățile republicane, cu privirea spre viitor și înclinate mult spre măsuri și concesii sociale. Ceea ce va face ca rebeliunile să conjuge adesea dimensiuni economice, dimensiuni sociale și, iată, contestații politice față de regalitatea Bourbonilor încă rămasă în urmă social. Asemenea alăturări vor culmina cu Revoluția din februarie și iunie 1848 și mai ales, dar în alte împrejurări, în 1871, cu Comuna din Paris, dar și comunele din Saint-Etienne, Lyon, Le Creusot, Marsilia, Narbonne, ș.a.[11] Sub o formă sau alta, asemenea probleme, dinamici, evoluții încep să se vădească tot mai accentuat în întreaga Europă de Vest,

Revoluția franceză de la 1848. Sursă foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/Lar9_philippo_001z.jpg

dar și în Statele Unite, desigur, aici, în forme specifice.[12)]

În aceeași cheie logică, de raționamente, modificări importante în sensul celor arătate se vor produce, tot în Franța, dar și în Belgia, Italia, Statele Unite, odată cu anii 1880, ai celei de a doua revoluții industriale consecutivă celei de trecere de la lemn la cărbune și metal, cu debutul și apoi exprimarea vastă a revoluției electricității, ș.a. Este vorba, astfel, mai ales, de emergența unor noi ramuri industriale, cum erau automobilul, electrometalurgia, chimia, ș.a., care aproape că „au banalizat" concentrațiile muncitorești în întreprinderi devenite, iată, „mari". În Franța, opoziția muncitorească, valorificând legea legalizării grevelor din 1864 – despre care am amintit – precum și legea privind organizarea sindicatelor, adoptată cu două decenii mai târziu, în 1884, se va structura pe măsură, vădindu-se puncte de vedere care se opuneau patronatului. Se negocia cu acesta, de cele mai multe ori, însă refuzul ca acei mulți să fie luați în seamă însemna revolta muncitorească. Ne refeream, deopotrivă, la perspectiva europeană. Bunăoară, Anglia autorizase asociațiile profesionale și exercițiul grevei între 1821 și 1824, reflectând și un anume avans al acestei țări în revoluția industrială. Belgia legalizase greva în 1866, iar Prusia în 1869. În fapt, mișcarea muncitorească articula tot mai mult centralele sindicale – Confederația Generală a Muncii fiind constituită în 1895 – și partidele politice de resort, cele mai expresive devenind partidele socialiste și mai apoi partidele comuniste. Se vor vădi și structuri internaționale, cu repere însemnate în Asociația Internațională a Muncitorilor, constituită în 1864, și, potrivit unor opinii, în Komintern, „născut" în 1919.[13)]

Toate aceste dinamici vor încadra progresiv mișcările muncitorești, intensificându-le, lărgindu-le țintele, amplificând sfera de obiective. De regulă, numărul grevelor se va mări, iar durata medie a lor va crește. Cum scrie Xavier Vigna, de exemplu, la Fougères, în Franța, o grevă a muncitorilor din încălțăminte, din 1932, se va prelungi din februarie în septembrie, respectiv 215 zile...[14)] Și în România interbelică putem nota astfel de evenimente: greva generală din 1920, pe urmă „Lupeni '29", apoi Grivița, februarie 1933, prelungite și ele de la zile, la săptămâni. În ultima parte a intervalului menționat au contribuit „curbele de sacrificiu", urmărind ieșirea economiei și industriei românești din criză pe seama celor săraci, prin reducerea salariilor, a veniturilor, a consumurilor.[15)] Nu doar la muncitori, ci și la învățători, profesori, funcționari, etc...

Revenind în plan european, aproape de fiecare 1 Mai, începând cu 1890, muncitorii, mai din toate țările, vor demonstra, în fel și chip, pentru ziua de muncă de 8 ore, generând, uneori, reacții armate, dure, violente din partea statelor. Oricum, internaționalizarea crescândă a mișcării sindicale, devenită un factor esențial, alături de parlamente, de executiv și de patronat, de participare la gestiunea socială a statului, noile perspective de atunci și de mai târziu ale „dezvoltării sociale și solidare" – dezvoltare susținută, printre alții, de Leon Bourgeois, Charles Rist, de adepți germani ai mișcării cooperatiste, ș.a. – faptul că, potrivit legilor, „grevele nu mai pun punct contractelor de muncă", accesul, aproape regulat, dacă nu, uneori, exclusiv, al partidelor de stânga la putere, ameliorarea – potrivit resurselor superioare create – a condițiilor de muncă și viață pentru muncitori, în fapt „Statul bunăstării sociale"(„The Welfare State"), vor slăbi în intensitate „chestiunea socială", mai ales în Vestul european și Statele Unite, Canada, Australia, unele economii emergente din Asia de Sud-Est, etc. Au rezultat, ca pandant, aranjamente și înțelegeri, cu efecte pozitive, printre altele, în creșterea productivității muncii, în creșterea productivității muncii sociale, în realizarea progresului ca atare.[16)]

Avem, acum, de-a-face cu o „a treia vârstă" a mișcărilor muncitorești, în condițiile modificării conținutului muncii lărgindu-se consistent sfera a ceea ce numim muncitori – nu puțini intelectuali fiind cei care o integrează, revendicările fiind și ele altele, interesele patronatului devenind de multe ori

solidare cu cele ale lucrătorilor, în raport cu un politic nu prea înțelept, conținutul muncii devenind, deseori, imaterial, schimbându-se astfel, în puncte esențiale, ceea ce numeam și numim viață economică.[17)] Desigur, în întreg acest cadru au existat, există nuanțe și detalii. Iată, în general, muncitorii au suferit mai mult ca alte grupuri sociale în ce privește raționalizarea și mizeria care au caracterizat în bună măsură viața Europei în perioada imediată celui de Al Doilea Război Mondial. Mai mult, chiar în anii următori, dar și până azi, în numeroase cazuri, rezultatele creșterii economice au fost inegal împărțite, iar condițiile de muncă au rămas dificile. Îngemănând puțin planurile, să adăugăm „dezindustrializarea" aferentă mai ales siderurgiei ca și mineritului, care a generat – și generează, încă –, deseori, episoade violente. Să adăugăm dispariția din nomenclator a unor meserii tradiționale și apariția altora noi. Să adăugăm eforturile, nu mereu ieftine și în general dificile, de reconversie profesională, deși adresate adesea unei cazuistici relativ singulare; nu au fost nici ele privite, cel puțin inițial, cu brațele deschise. Să adăugăm „delocalizările", făcând țăndări bucuria „localizărilor". Să adăugăm reducerile de salarii, de un fel sau altul (vezi, de exemplu, în România, chiar sub obrocul comunismului, s-au revoltat astfel în 1987 muncitorii din întreprinderi din Brașov, protestul lor devenind, un anume protest politic, dar și protestele din anul 2012), dificultăți majore de a găsi un loc de muncă, o piață a muncii care nu mai este națională ci internațională, resetând presiunile asupra ei, cu tot ceea ce decurge astfel.[18)] În fapt, globalizarea producției și a pieței muncii își spunea și își spune cuvântul. O altă lume în care, de multe ori, dorințele nu se pliază pe posibilități, pe realități. O altă lume cu puține certitudini și numeroase incertitudini. Fapt din ce în ce mai greu de explicat... Și mai sunt încă numeroase aspecte. Toate acestea au făcut și fac ca revoltele „muncitorești" generate de nemulțumiri să continue...

Note:

[x] O soră a bunicii mele, mare boieroaică, căsătorită Rusănescu, a pătimit mult, în 1907, de pe urma țăranilor răsculați care au atacat și apoi au incendiat conacul – în zona localității, iată, Rusănești – furioși pe boierul Titi Rusănescu care stătea mai toată vremea în Franța, pe Coasta de Azur, și pierdea prin cazinouri uzufructul moșiilor, moșii pe care arendașii le storceau și mai tare. Și ea și fiica ei, verișoara mamei mele, nu au pățit nimic, au fost lăsate de țărani să plece cu trăsura, însă conacul cu tot ceea ce avea el înăuntru – mobilă, tablouri, covoare scumpe, multe bijuterii ș.a. – a fost complet distrus. Episodul este redat și în Culegerea de documente a istoricului academician sălișteanAndrei Oțetea... De fapt, într-un timp industrial, într-un timp agricol industrial, apărea imaginea „primitivă" a unor „hoarde" țărănești cu aspect (doar aspect) primitiv, dezlănțuite, brutale, ca urmare a regimului dur de aservire la care erau supuse. Revendicând, însă, inițial, nu visuri, nu „daruri", ci dreptate. O dreptate care, bine întocmită nu ar fi dăunat altora, ci oricum ar fi făcut bine țării, la toți. Dar cine să înțeleagă...

1. Dr. Ioan Claudian, „Alimentația poporului român", în cadrul antropologiei și istoriei economice. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București 1939
2. Vezi și Dan Popescu, Istorie economică – Istoria economiei naționale, Edit. Continent, Sibiu-București, 2001
3. Idem
4. Xavier Vigna, Michel Winock, Alessandro Stella, Michelle Perrot, ș.a., „200 ans des révoltes ouvrieres", l'Histoire, nr.404, octobre 2014
5. Dan Popescu, Istorie economică – Istoria economiei naționale, loc.cit.
6. Idem
7. Xavier Vigna, „Pourquois les ouvrieres se révoltent, în l'Histoire, loc.cit.
8. Michel Perrot, „La grève dure si les femmes tiennent", l'Histoire, loc.cit., vezi și Dan Popescu, „Amenințări pentru secolul XXI", Edit. Continent, Sibiu-București, 2014
9. ... Dignité ouvriere, l'Histoire, loc.cit.
10. Dan Popescu, „Amenințări pentru secolul XXI", loc.cit.
11. Dan Popescu, „Istoria gândirii economice de la începuturi până la sfârșitul secolului XX", Edit. Continent, Sibiu-București, 2001
12. Ibidem
13. Xavier Vigna, l'Histoire, loc.cit.
14. Ibidem
15. Dan Popescu, „Istorie economică...", loc.cit.
16. Dan Popescu, „Amurgul lumilor paralele", Edit. Continent, Sibiu-București, 2013
17. Ibidem
18. Ibidem

Bibliography:

Dr. Ioan Clandian, *Alimentația poporului român*, Fundația pentru Literatură și artă „Regele Carol al II-lea", București, 1939

Dan Popescu, *Istoria gândirii economice de la începuturi până la sfârșitul secolului XX*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2001

Dan Popescu, *Istorie economică – Istoria economiei naționale*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2002

Dan Popescu, *Amurgul lumilor paralele*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2013

Dan Popescu, *Amenințări pentru secolul XXI*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014

Xavier Vigna, Michel Winock,

Alessandro Stella, Michel Perrot ș.a., „200 ans des révoltes ouvrieres" l'Histoire, nr. 404, octobre 2014